

Politická svoboda v podmínkách metafyzického determinismu

Mgr. Ing. Miroslav Vacura, Ph.D.

Katedra filosofie

Vysoká škola ekonomická, Praha

Program

- Hobbesův mechanistický materialismus.
- Proč je svoboda pro Hobbese důležitá?
- Svoboda ve vlastním slova smyslu.
- Hobbesovo pojení jednání.
- Svoboda a strach.
- Další specifické pojmy svobody.
- Je člověk svobodnější v monarchii nebo republice?
- Je Hobbes liberální filosof?

Hobbesův mechanistický materialismus

- „Konverze“ k mechanistickému pojetí světa v přibližně 40 letech (publikoval filosofické spisy od svých 52 let; *Leviathan* 63 let).
- Všechny duševní procesy jsou skutečně způsobovány nějakými pohyby a vzájemnými interakcemi mikroskopických částic hmoty.
- Naše myšlení a rozhodování jakožto mentální procesy jsou svou povahou materiálními, podléhajícími kauzálním zákonům a vyvolané vnějšími stimuly.
- Když byla tradiční metafyzika nahrazena moderní přírodní vědou je nutné založit novou morální a politickou filosofii na této nové vědě.

Hobbesův mechanistický materialismus

- Morální a politická věda je založena na introspekci (sledování příčin pohybů v mysli člověka).
- Podobnost s geometrií – geometrické obrazce i společenstva lidí jsou obojí, i když každé trochu jinak, výtvořem lidí.
- Inspirace Eukleidem → axiomatické založení morální a politické vědy (kap. VI. Leviathan).

Svoboda a mechanistický materialismus

- Metafyzická svoboda = nezávislost našeho jednání na kauzálních řetězcích přírodních dějů.
- Pro mechanistického materialistu není metafyzická svoboda myslitelná.
- Z metafyzického hlediska nejsme pro Hobbese svobodnými bytostmi.

Proč je svoboda pro Hobbesa důležitá?

- Svoboda podle Hobbes v politickém kontextu příliš důležitá není:
- Hobbes je přesvědčen, že vlády mají být posuzovány podle své „vhodnosti nebo způsobilosti pro *mír a bezpečnost* lidu“, protože „za tímto účelem byly přece státy ustaveny“ (XIX.4).

Proč je svoboda pro Hobbese důležitá?

- Hobbes je obhájcem absolutistické monarchie.
- Monarchie je však republikánskými autory kritizována:
„Lidé žijící v monarchii si z týchž knih [republikánských autorů] osvojují názor, že v demokratickém státě se poddaní těší ze svobody, v monarchii však, že jsou všichni otroky.“ (XXIX.14)
- Tyto knihy obsahují jed srovnatelný s „kousnutím vzteklého psa“.
- Jsou nutné „opravné komentáře obezřetných učenců [= Hobbese]“

Hobbesova koncepce svobody

Cílem je koncepce svobody, která:

- bude konzistentní s mechanistickým materialismem,
 - ukáže, že lidé v monarchii jsou stejně svobodní jako v republice.
-
- V Hobbesově díle najdeme několik pojmů svobody, jeden je však hlavní. O této svobodě mluví obvykle jako o „svobodě ve vlastním slova smyslu“.

Svoboda ve vlastním slova smyslu

- „SVOBODOU se ve vlastním významu toho slova rozumí nepřítomnost vnějších překážek.“ (XIV.2)
- „SVOBODA (liberty) neboli VOLNOST (freedom) znamená vlastně nepřítomnost odporu, přičemž odporem míním vnější překážky pohybu“ (XXI.1)
- Omezení svobody = když něco je „svázáno a obepnuto“ vnějšími tělesy takovým způsobem, že se může pohybovat pouze jedním prostorovým směrem či vůbec.
- Pojem svobody lze aplikovat i na zvířata, či neživé věci (řeka, která nemá ve skalách volnost pohybu).

Svoboda ve vlastním slova smyslu

- Každé jiné pojetí svobody je nesmyslné, jedná se o *contradictio in adjecto*, kategoriální chybu, kdy se pojem z oblasti fyzických těles – svoboda – používá v kontextu termínů z mimofyzikální oblasti.
 - kulatý čtyřúhelník
 - svobodná vůle
- Někdy označováno jako koncepce „čisté negativní svobody“.

Hobbesovo pojení jednání

1. *Rozvažování* = stav, kdy provádíme úvahy o následcích budoucích fyzických jednání, zvažujeme žádosti a averze, jež se k těmto následkům vztahují.
 2. *Volní akt* = následek rozvažování, „poslední žádost“, spojuje čistě intelektuální výkon mysli s externí praktickou realizací jejích závěrů.
- Vůle jako mohutnost neexistuje.
 - Pozn.: Není možné říci, že někdo „jednal proti své vůli“.

Svoboda a jednání

Můžeme tedy rozlišit svobodu ve vlastním smyslu:

1. *Nevolní svoboda* – svoboda chápaná čistě s ohledem na pohyb tělesa (včetně neživých věcí).
2. *Volní svoboda* – svoboda chápaná s ohledem na pohyb, ale ten je důsledkem rozvažování ukončeného aktem vůle.

„SVOBODNÝM ČLOVĚKEM [je] ten, komu není bráněno činit, co chce, s věcmi, na které svou silou nebo důvtipem stačí.“ (XXI.1)

Pokud je příčina nemožnosti jednat ve vnitřním mentální stavu, říkáme že člověk nemá sílu jednat, nikoli že nemá svobodu.

Svoboda a strach

- Strach je mentální stav, tudíž omezení vnitřní, tedy nejedná se o omezení svobody.
- „ (...) když například někdo hodí své zboží do moře ze *strachu*, že by se loď potopila, dělá to nicméně velmi ochotně a chce-li, může to odmítnout učinit. Je to tedy jednání někoho, kdo je *svobodný*.“ (XXI.3)
- „vše, co ve státě lidé činí ze strachu před zákonem, mohli *svobodně* nečinit“ (XXI.3).
- → strach z represivního postihu nečiní člověka nesvobodným.

Svoboda a strach

- Problém: v případě porušení zákona, kdy skutečně dojde k represí ve formě uvěznění, dochází poté k reálné fyzické restrikci pohybu, tudíž k omezení svobody.
- Tedy tím, co ovlivňuje rozhodování, je i možné budoucí fyzické omezení svobody. (Řeší dále pojmem „svobody poddaného“)
- V *De Cive* strach z trestu Hobbes ještě považuje za omezení svobody. V *Leviathanu* však pro zachování konzistence systému od toho upouští.
- → V absolutní monarchii disponují poddaní stejnou svobodou jako v republice.

Další specifické pojmy svobody

- Hobbes používá ve svém textu místy slovo svoboda v jiném smyslu než „svoboda ve vlastním smyslu“.
- Podle některých interpretů se jedná o nekonzistenci, podle jiných o vymezení jiných, sice metaforických, ale v běžné řeči také používaných významů slova svoboda.
- Svoboda jako vynětí ze zákonů
- Svoboda poddaného

Svoboda jako vynětí ze zákonů

- Svoboda ve smyslu nepodřízenosti zákonům společnosti či státu.
- Svoboda, které se dostává lidem žijícím v *přirozeném stavu*.
- Tato svoboda je zásadně odlišná od svobody fyzické, netýká se žádných materiálních omezení.
- Je daná čistě politickým statusem jednotlivce.
- Absence povinnosti, nepodřízenost zákonům stanovených panovníkem.
- Binární.
- *Občanský stav* – vždy stav nesvobody, tedy absolutní podřízenosti vůli suveréna (ať už je jím monarcha nebo parlament apod.).

Svoboda poddaného

- Stát si můžeme metaforicky představit jako umělého člověka.
- Zákony si můžeme metaforicky představit jako umělé řetězy.
- „(...) stejně jako lidé vytvořili umělého člověka, kterému říkáme stát, (...) vytvořili i umělé řetězy, kterým říkáme *politické zákony*.“ (XXI.5)
- Poddaný je (metaforicky) svobodný s ohledem na takové činnosti, které nezakazuje zákon.
- Svoboda poddaného „tkví tedy pouze v tom, co suverén při uspořádávání jeho činnosti dovolil“ (XXI.6) → vždy je poddaný absolutně podřízen suverénovi.
- V principu nelze říci jestli je svobodnější občan monarchie nebo republiky.

Svoboda státu

- Stát je svobodný, pokud je (jakoby) v *přirozeném stavu* vůči ostatním státům.
- Totožná „se svobodou, kterou by měl mít každý člověk, kdyby neexistovaly ani politické zákony, ani státy“ (XXI.8).
- Stát, který není podřízen jinému státu, nebo zákonům určeným nějakým jiným subjektem.
- Pojem svobody jako vynětí ze zákonů aplikovaný na státy.
- Přirozený stav, který panuje mezi jednotlivými nezávislými státy navzájem, kdy státy „žijí ve stavu permanentní války, na pokraji bitvy“ (XXI.8).

Svoboda státu

- Nicméně už James Harrington upozorňuje, že nápis *libertas* na věžích města Lucca (Hobbesův příklad) *nebyl* oslavou nepodřízenosti jiným městům, a doložil, že se týkal *republikánského zřízení*, zavedeného v tomto městě v roce 1370.

Porta San Pietro Wall Entrance in Lucca, Italy

Je člověk svobodnější v monarchii nebo republice?

- Svoboda jako absence fyzického omezení pohybu
 - Není rozdíl mezi republikou, monarchií a dokonce přirozeným stavem žádného nutného rozdílu v míře svobody.
 - Záleží více na konkrétním vládcí či prostředí, kde žijí, než na formě vlády.
- Svoboda jako vynětí ze zákonů
 - Zásadní rozdíl přirozeným stavem a občanským stavem.
 - Republikánské zřízení není svobodnější než monarchické.
- Svoboda poddaného
 - Míra svobody záleží podle Hobbesa více na konkrétním výkonu moci suveréna než na tom, zdali je forma státu monarchická, nebo republikánská

Hobbes liberál? (1)

- Proč je ale Hobbes řazen mezi zakladatele liberalismu?
- Liberální pojetí svobody je negativní: *liberální* pojem svobody, chápe svobodu jako absenci omezení či zasahování ze strany druhých.
- Hobbes je řazen mezi liberální myslitele čistě na základě své *definice* významu pojmu svobody, nikoli na základě rozsahu svobod, které by občanům připisoval nebo upíral.

Hobbes liberál? (2)

- Oakeshott: „Hobbes, ačkoli sám nebyl liberálem, měl v sobě více liberální filosofie než většina z jeho obránců“.
- Autorita suveréna je odvozena výhradně z aktu vůle toho, kdo je podřízen (*společenská smlouva*).
- Přestože je moc suveréna absolutní, tak nikdy nepokrývá celý rozsah lidského jednání.

Hobbes liberál? (3)

- Hobbes klade na výkon vládní moci požadavky liberálního charakteru.
- Od suveréna se „vyžaduje, aby se zacházelo se všemi vrstvami lidu stejně spravedlivě, to jest, aby se jak bohatí a mocní, tak chudí a bezejmenní mohli domoci svého práva“ (XXX.15–16).
- Před suverénem a soudním dvorem jsou si všichni poddaní rovni.
- Suverén hraje roli vykladače přirozeného zákona, ze kterého mají zákony politického společenství vycházet.

Děkuji za pozornost